

بررسی اهمیت آب از دیدگاه قرآن کریم

♦ محمدجواد محمدی j_mohamadi48@yahoo.com

کارشناس بهداشت محیط مرکز بهداشت استان اصفهان - عضو انجمن متخصصان محیط زیست ایران

♦ دکتر محمد مهدی امین

عضو هیئت علمی گروه بهداشت محیط - دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

♦ مهندس علی معطریان

کارشناس بهداشت محیط مرکز بهداشت استان اصفهان - عضو انجمن متخصصان محیط زیست ایران

♦ مهندس فلاح حیدرماه

کارشناس بهداشت محیط مرکز بهداشت استان اصفهان - عضو انجمن متخصصان محیط زیست ایران

چکیده:

کلمات کلیدی

آب، حیات، آیات، انسان، نعمت، زمین، قرآن

مقدمه:

آب از دیرباز و از بدو پیدایش حیات، نقش اساسی در ادامه زندگی و طبیعتاً در موجودیت انسان ایفا کرده است. نقش آب در پیدایش و رشد حیات در نظریه‌های علمی نیز مدت‌ها مورد توجه دانشمندان قرار گرفته و امروزه همه در آن اتفاق نظر دارند. آب همچنین بشر را به ایجاد شاهکارهای فوق العاده مهندسی سوق داده است و ساخت آبراه‌های سنتی در دوران اوج قدرت امپراتوری روم و ایران، ساخت سدهای کوچک، حمام‌های عمومی، چاه‌ها و قنوات باقی مانده و لوله کشی‌های سفالینی مصداقی از شاهکارهای فوق می‌باشند. در طول تاریخ آب عامل مهمی در شکل دادن به روش زندگی بشر توسعه

آب از دیر باز و از بدو پیدایش حیات نقش اساسی در ادامه زندگی و طبیعتاً موجودیت انسان ایفا کرده است. در طول تاریخ آب عامل مهمی در شکل دادن به روش زندگی بشر و توسعه تکنولوژی، زبان و فرهنگ بوده است. انسان به طرق مختلف با انجام فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی و ... به راحتی آب این نعمت مقدس خداوندی را آلوده می‌نماید و با گذشت زمان مخازن آب سالم و گوارا به تدریج آلوده شده و شاهد تنزل کیفیت آب به خصوص منابع محدود آب شیرین است. در احادیث مختلف از ائمه اطهار و آیات متعدد قرآن کریم به صورت مکرر نسبت به اهمیت این ماده در زندگی بشر اشاره شده است. با کنکاش در آیات از قرآن کریم درمی‌یابیم که علاوه بر اشاره به اهمیت حیاتی آب به نکات علمی و خواص فیزیکی و شیمیایی آب نیز به صورت مختلف اشاره شده است و انسان را به تعمق بیشتر و پی بردن به ارزش این ماده حیاتی وادار نموده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مواد و روش‌ها:
این مطالعه با استفاده از مقالات، کتاب‌ها، سایت‌های اینترنتی و نیز با استفاده از آیات قرآن کریم جمع‌آوری شده است.

یافته‌ها:
در بیشتر ادیان از جمله اسلام، مسیحیت و یهودیت آب ماده پاک‌کننده محسوب می‌شود. در دین اسلام تنها پس از وضو گرفتن (شستن بخش‌هایی از بدن با آب پاک) می‌توان فریضه نماز را بجا آورد.

تکنولوژی، زبان، و فرهنگ بوده است. مع الوصف هزاران سال است که انسان به طریق مختلف با انجام فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی و ... به راحتی آب این نعمت مقدس خداوندی را آلوده می‌نماید. رشد روز افزون جمعیت و بدنبال آن افزایش نیاز به امکانات و مواد اولیه باعث شده است که آب‌های زیر زمینی و سطحی با مواد شیمیایی جدیدی آلوده شده و با گذشت زمان مخازن آب سالم و گوارا به تدریج آلوده شده و کیفیت آب بخصوص منابع محدود آب شیرین کاهش یابد. هدف از مقاله مروری بر اهمیت و ارزش آب از نظر اسلام و قرآن کریم است.

دخالته در جریان طبیعی آب‌ها در جهان اسلام از روزگاری که مردم این سرزمین‌ها پی به ارزش کشاورزی برده‌اند آغاز شد و آثار این گونه دخالت‌ها در بین‌النهرین و حاشیه دجله و فرات از هزاره‌های ششم پیش از میلاد بدست آمده است.

ظاهراً قدیمی‌ترین نوشته در باره سدهای آب همان است که در عهد عتیق درباره برکه حضرت سلیمان (ع) آمده است. این برکه‌ها در جنوب بیت‌الحم جای داشته است و هدف از ایجاد آن‌ها این بوده که آب باران در آن‌ها جمع شده و از قنات مخصوصی به اورشلیم جاری

می‌شد. در قرآن مجید هم ذکری از عرم به میان آمده است (فاز سلنا علیهم سیل العرم - سباء آیه ۳۴) این ظاهراً همان سدی بود که بلقیس در میان دو کوه با سنگ و قیر ساخته بود تا آب باران در آن جمع شود. در سال‌های اولیه فتح ایران فاتحان عرب آب‌شناسان آزموده ایرانی را از سیستان به مکه برده تا در اطراف شهر مزارع کشاورزی احداث نمایند.

در ابتدا و سرآغاز بخش عبادات فقیهان مبحث طهارت را مطرح می‌کنند و به بررسی احکام انواع آب‌ها می‌پردازند که خود نشان دهنده اهمیت این موضوع می‌باشد و می‌توان گفت مدخل و سرآغاز مباحث فقهی با روشنی و طراوت آب شادابی می‌یابد. (۵)

اهمیت و جایگاه آب در قرآن از سویی و مفهوم عینی آن برای انسان‌ها و ملموس بودن آن و درعین حال لطافت و طراوت آن از سویی دیگر موجب شده است تا در قرآن کریم از برای بیان مفاهیم عالی در قالب تشبیه و تمثیل استفاده شود. (۶)

با توجه به این که دین مقدس اسلام از کوچکترین مسائل زندگی بشر فروگذار ننموده و آیات مقدس قرآن کریم به صورت مکرر نسبت به اهمیت این ماده در زندگی بشر اشاره نموده، با نگاه اجمالی به آیات قرآن کریم اشارات خداوند متعال به آب را بررسی می‌نماییم. در ۳۳ آیه از قرآن کریم خداوند می‌فرماید: بعد از خلقت آسمان‌ها و زمین ما آب را فرو فرستادیم تا زمین مرده را زنده نماید و آب را مایه حیات و منشاء تمامی گیاهان و حیوانات و مایه هستی می‌داند آیات فوق عبارتند از:

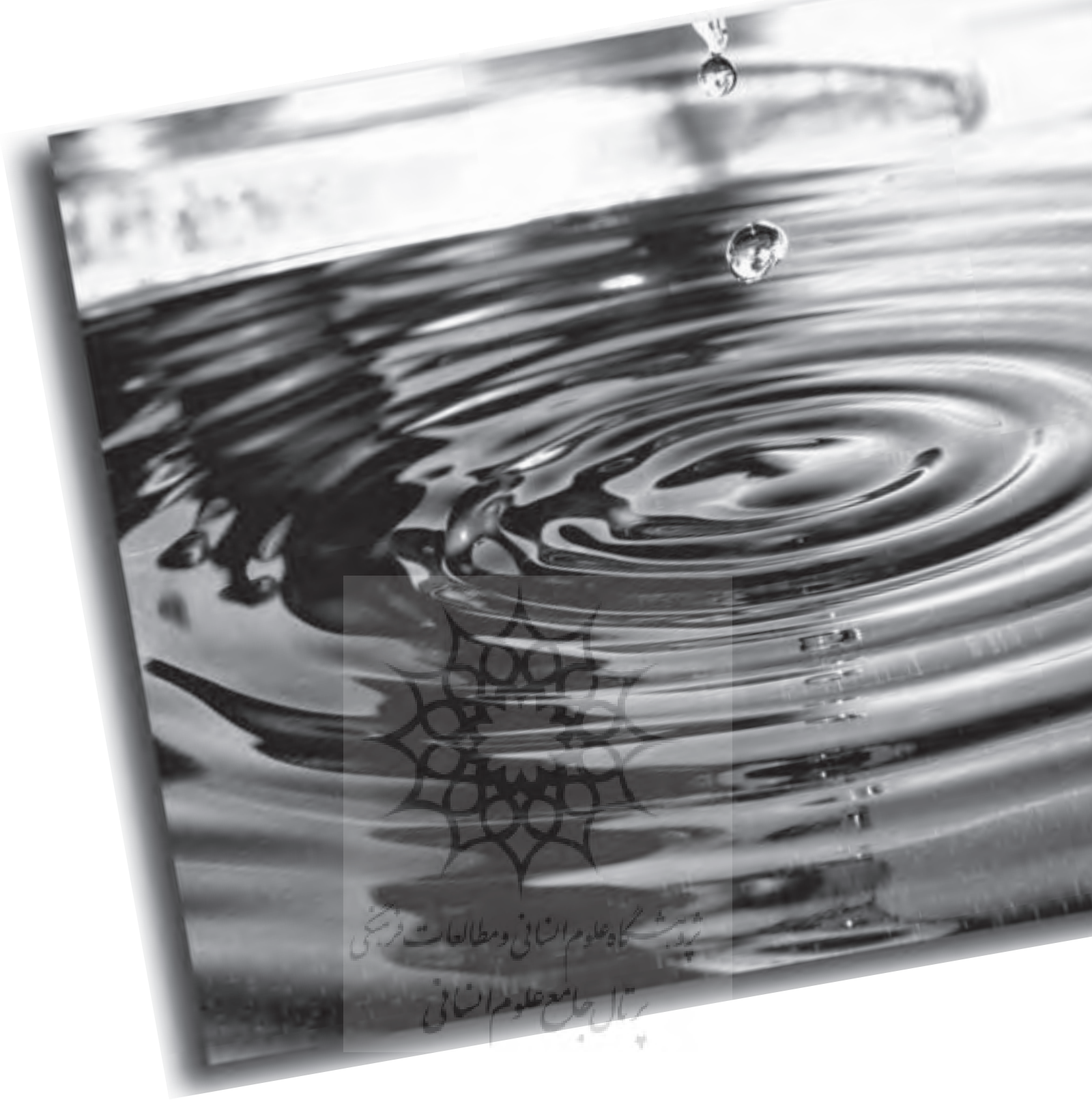
سوره‌های نحل آیه ۱۰، ق آیه ۹، نحل آیه ۶۵، نمل آیه ۶۰، عنکبوت آیه ۶۳، روم آیه ۲۴، مرسلات آیه ۲۷، اعراف آیه ۵۷، یونس آیه ۲۴، هود آیه ۷، ابراهیم آیه ۳۲، حجر آیه ۲۲، بقره آیه ۱۶۴، فصلت آیه ۲۷، زخرف آیه ۱۱، کهف آیه ۴۵، طه آیه ۵۳، حج آیه ۵، حج آیه ۶۳، مؤمنون آیه ۱۸، اعراف آیه ۴۸، عبس آیه ۲۵، نباء آیه ۱۴، لقمان آیه ۲۰، فاطر آیه ۲۷، زمر آیه ۲۱، انبیاء آیه ۳۰، ملک آیه ۳۰، نور آیه ۴۵، فرقان آیه ۵۳، سجود آیه

۸، مرسلات آیه ۲۰، طارق آیه ۶.

۱- در قرآن به خاطر تقرب فوق العاده آب و زندگی و حیات در چندین مورد حیات انسان ها و زندگی به آب نازل گشته از آسمان تشبیه شده است در آیه ۴۵ سوره کهف خداوند حیات و زندگی آدمیان را به آبی تشبیه نموده که از آسمان فرود می آید و موجب و نمو نباتات می گردد و سپس دوران کوتاه حیات نباتی آن به انجام و پایان می رسد. نکته بسیار زیبا در همان اصل تشبیه است که حیات، آب است و آب، حیات است. رویش و رشد نیز از برکات همین آب حیات است. نقش محوری آب در حیات و زندگی بشریت موجب گردیده است که خداوند سبحان خواندن خویش و نحوه خدا خوانی را به نوعی به آب تشبیه نماید و باطل جویان و گمراهان را به کسانی تشبیه سازد که به سوی آب دست دراز می کنند تا قدری از آن را به لبان تشنه خویش رسانند اما هرگز کامشان سیراب نمی گردد در آیه ۱۴ سوره رعد به این موضوع اشاره شده است. (۶)

امروزه انسان در کنکاش و جستجو در سایر کرات قبل از هر چیز به دنبال وجود و عدم وجود آب می باشد. آخرین تحقیقات انجام شده در کره مریخ بیانگر این است که زمانی رودهایی از آب در آن جریان داشته و لذا امکان زندگی در آینده در کره مریخ و سایر کرات توسط دانشمندان در حال بررسی است. کره زمین تنها سیاره منظومه شمسی است که در سطح آن بقدری آب وجود دارد که اقیانوس ها بوجود آمده اند و ۷۱٪ کره زمین به وسیله آب پوشیده شده است. کل تاریخ زمین با تاریخ اقیانوس ها پیوند داشته است. اقیانوس ها اعمال اساسی سطح زمین را تنظیم می کنند. آن ها منابع اصلی آب هایی هستند که در روی سطح زمین به صورت باران و برف بارش می کند. باتوجه به ظرفیت حرارتی زیاد آب، اقیانوس ها یکی از مهمترین تنظیم کنندگان وضع آب و هوا می باشد. در کره زمین بجز هوا هیچ ماده شیمیایی دیگری به اندازه آب برای ادامه حیات اهمیت ندارد و هیچ ماده دیگری به اندازه آب جزء محیط فیزیکی زمین محسوب نمی شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

صنعت و تکنولوژی و جوامع انسانی آلودگی روز افزون منابع آب سطح و زیرزمین می باشد و به صورت یک فاجعه زیست محیطی در حال بروز است. ده ها قرن قبل در کتاب آسمانی دین مبین اسلام خداوند متعال به اهمیت و ارزش این ماده حیاتی به دفعات و به عناوین مختلف اشاره فرموده و پیرامون آن احادیث و روایات مختلفی از ائمه معصومین نقل شده است... در دنیای کنونی یکی از شاخص های توسعه همه جانبه جوامع وجود

بخار آن تشعشعات را جذب می کند تا تعادل حرارتی مناسبی برای محیط زندگی ما بوجود آورد و به صورت مایع موجب فرسایش خاک و شکل گرفتن کره زمین می شود خاک مفید تولید می کند مواد معدنی و شیمیایی دفعی از فعالیت های صنعتی و کشاورزی را در خود حمل و بهترین وسیله دفع مواد فوق بوده و خواهد بود. اگر امروزه انسان قرن بیست و یکم به این نکته پی برده است که یکی از نتایج ناگزیر رشد

منابع آب می باشد. خشکسالی ها و کمبود روزافزون آب در بسیاری از نقاط دنیا، بشر را به تعمق بیشتر و پی بردن به ارزش این ماده حیاتی وادار نموده و بسیاری از برنامه ریزی های اساسی کشورها در خصوص استفاده بهینه و صحیح از این نعمت خداوند می باشد.

۲- خداوند متعال در آیه ۴۳ سوره نساء و آیه ۶ سوره مائده سفارش می نماید که برای طهارت و تطهیر شدن و آماده شدن برای عبادت خداوند از آب استفاده نماییم. یعنی خداوند آب را عامل و ابزار اصلی طهارت قرار داده است.

در آیه ای خداوند می فرماید: و آبی از آسمان برایتان فرستاده شد تا شما را با آن پاک کند و پلیدی شیطان را از شما دور سازد. در این آیه نقش پاکیزگی و طهارت بخشی آب توام با تاکید اشاره شده است. در اسلام نماز رکن اصلی دینداری و راهکار عمده ارتباط مخلوق و خالق بوده و قدم اول در برپایی نماز انجام وضو می باشد یعنی این عبادت عظیم و مهم مدخلش آب و طهارت با آب است و گویا برای ارتباط با خداوند بوسیله نمازهم، احتیاج به شادابی و طراوت بخشی این پدیده عظیم و این نعمت بزرگ الهی است. (۵)

آب ماده فوق العاده ای است که در کلیه خواص فیزیکی و شیمیایی خود نسبت به ترکیبات مشابه فوق العاد می باشد. یکی از خواص قابل توجه و مفید آب قابلیت بی نظیر آن به عنوان حلال است در حقیقت آب را یک حلال جهانی می نامند زیرا بسیاری از مواد

شیمیایی شناخته شده در جهان در مقادیر مختلف در آن محلول می باشند و پس از عمل انحلال هیچ گونه تغییری در خصوصیات شیمیایی آن حاصل نمی شود. هنوز با پیشرفت علم و تکنولوژی آب به عنوان یکی از پاک کننده های اصلی و قابل توجه از دیدگاه بشری می باشد و هیچ ماده دیگری را نتوانسته اند جایگزین آن نمایند و لذا ما مسلمانان مفتخریم که در کتاب آسمانی ما این ویژگی منحصر به فرد آب دقیقاً بیان گردیده و در کتب و رساله های توضیح المسائل مجتهدین عالیقدر شیعه در احکام طهارت و مطهرات، آب به عنوان تطهیر کننده اصلی عنوان گردیده است.

۳- در سوره بقره آیه ۷۴ خداوند متعال راجع به مساوت دل گروهی از انسان ها به جوشش آب اشاره می نماید که از پاره سنگ ها نهرها (چشمه ها) می جوشد ولی دل بعضی از انسان ها از سنگ سخت تر است.

از آیه فوق یک نکته علمی و یک نکته اخلاقی استنباط می شود:

الف) نکته علمی: همانگونه که می دانیم حجم آب در اثر جامد شدن افزایش می یابد و وزن مخصوص آن یا دانسیته آن کاهش پیدا می کند (یخ روی آب شناور می ماند) با دارا بودن این خاصیت آب مانند گوه ای عمل می کند که قطعات کوچک و بزرگی از سنگ ها و صخره ها را در اثر نفوذ و یخ زدن جدا کرده و عملی شبیه فرسایش انجام می دهد. همچنین آب های زیرزمینی قادرند که عناصر موجود در مسیر خود را از جمله

سنگ‌های رسوبی را حل نماید اعمال فوق ممکن است در پاره‌ای از نقاط سبب جوشش و ظهور آب از میان سنگ‌ها و صخره‌ها گردد و لذا در آیه فوق بنظر می‌رسد به این قدرت ویژه آب اشاره شده است.

(ب) نکته اخلاقی: احتمالاً به آثار گناه و معصیت اشاره می‌کند که منتج به قساوت قلب انسان‌ها گردد و لذا خداوند در آیه فوق می‌فرماید دل‌هایتان چون سنگ و یا سخت‌تر از آن شده است و این هشدار بسیار مهم به انسان‌ها و نتیجه عواقب نافرمانی خداوند را بیان می‌کند.

۴- در سوره‌های بقره آیه ۲۲، انعام آیه ۹۹، جن آیه ۱۶ خداوند آب را نعمتی فرستاده از آسمان و مایه برکت و منشاء روزی بشر معرفی می‌نماید.

امروزه با توجه به روش‌های مختلف برداشت آب‌های زیرزمینی، بشر همچنان منشاء آب را در هر منطقه‌ای از نزولات جوی می‌داند و ایجاد باران مصنوعی نمونه‌ای از تلاش انسان در راستای هدف فوق می‌باشد و در آیات موصوف به صورت غیر مستقیم لزوم جستجوی انسان و کسب آب از طریق جورا اشاره می‌نماید.

۵- در پنج آیه خداوند به اهمیت و قداست آب اشاره می‌نماید که آب گوارا را برای دوزخیان حرام گردانیدیم و بهشتیان از این نعمت استفاده می‌نمایند.

آیات فوق عبارتند از سوره‌های اعراف آیه ۵۰، ابراهیم آیه ۱۶، واقعه آیه ۶۸، کهف آیه ۲۹، محمد آیه ۱۵ در آیات مذکور به ارزش والای این نعمت خداوندی اشاره می‌نماید که در آخرت نیز یکی از پاداش‌های انسان جاودانه و بهشتی خوردن آب گوارا می‌باشد و لذا لازم است در حفظ و پاسداری از منابع محدود آب شیرین کوشا بوده و از

آلوده نمودن این ماده حیاتی خودداری نماییم تا به عقوبت کفران نعمت خداوند دچار نشویم.

۶- چرخه آب: در آیه ۱۷ سوره رعد، از آب به عنوان یک نعمت باقی و پایدار بر روی زمین اشاره می‌گردد. در این آیه چرخه آب در جهان بازگو می‌شود. دانشمندان علم هیدرولوژی ثابت کرده‌اند که در طبیعت چرخه (سیکل) جاودانه‌ای وجود دارد به نام چرخه آب که در اثر آن آب از سطح دریاهای و اقیانوس‌ها تبخیر می‌شود و به صورت باران و برف به زمین باز می‌گردد و تا آنجا که دانش امروزه نشان می‌دهد هیچ دلیلی برای خارج شدن بخار آب از جو زمین و وارد شدن به فضای کیهانی وجود ندارد و اگر چنین پدیده‌ای رخ می‌داد باعث کاهش ذخیره هوا و آب در کره زمین می‌شد و بدین ترتیب حجم کل آب در کره زمین ثابت است و چه زیبا در آیه قوق به این نکته جالب اشاره شده است.

۷- در آیات ۱۱ و ۱۲ سوره قمر و آیه ۱۱ سوره حامه خداوند می‌فرماید که قوم‌های ستمگر مانند قوم نوح را با آب به هلاکت رساندیم. به عبارتی خداوند اقوام سرکش و عصیان‌گر را با همین نعمت که سبب بقاء و منشاء حیات موجودات است به مجازات می‌رساند.

نتیجه گیری: طایفه علوم انسانی

۱- با توجه به بند ۱ یافته‌ها خداوند آب را مایه حیات و منشاء تمامی گیاهان و حیوانات و مایه هستی می‌داند. همچنین حیات و زندگی آدمیان را به آبی تشبیه نموده که از آسمان فرود می‌آید و موجب نمو نباتات می‌گردد و سپس دوران کوتاه حیات نباتی آن به انجام و پایان می‌رسد. نکته بسیار زیبا در همان اصل تشبیه است که

حیات، آب است و آب، حیات است.

۲- با توجه به بند ۲ یافته‌ها خداوند آب را عامل و ابزار اصلی طهارت قرار داده است و نقش پاکیزگی و طهارت بخشی آب توأم با تاکید اشاره شده است.

۳- با توجه به اشاره خداوند مبنی بر اینکه آب به عنوان یک نعمت باقی و پایدار بر روی زمین می‌باشد و به چرخه آب اشاره دارد پس عدم آلوده نمودن این نعمت والای خداوند با عنایت به چرخش مداوم آن و تجمع آلودگی‌های مختلف بویژه شیمیایی از جایگاه والایی برخوردار است.

۴- با توجه به بند ۵ یافته‌ها خداوند اشاره می‌فرماید در آخرت نیز یکی از پاداش‌های انسان جاودانه و بهشتی خوردن آب گوارا می‌باشد و لذا لازم است در حفظ و پاسداری از منابع محدود آب شیرین کوشا بوده و از آلوده نمودن این ماده حیاتی خودداری نمائیم تا به عقوبت کفران نعمت خداوند دچار نشویم و مبادا با همین نعمت که سبب بقاء و منشاء حیات موجودات است به عذاب الهی گرفتار شویم.

منابع:

- ۱- راهنمای آب - تالیف دکتر عباس کمالی زاده - انتشارات ایران علمی - سال ۱۳۶۴
- ۲- آب شناسی - تالیف دکتر محمدرضا غفوری و دکتر سیدرضا مرتضوی - انتشارات دانشگاه تهران سال ۱۳۶۷
- ۳- دایره المعارف بزرگ اسلامی - جلد اول - انتشارات مرکز دایره المعارف اسلامی
- ۴- قرآن کریم

5- <http://www.m.narjes.org/maaref/ghoraan/golchin/golchin4.htm>

6- <http://www.m.narjes.org/maaref/ghoraan/golchin/golchin2.htm>